

СУЧАСНА СТУДЕНТСЬКА СУБКУЛЬТУРА В УКРАЇНІ

На основі польових фольклористичних досліджень доведено, що сучасна студентська субкультура в Україні знаходиться у тісній взаємодії з базовою етнокультурою, між ними відбувається процес взаємозбагачення.

Ключові слова: етнокультура, традиція, сучасне студентське середовище, субкультура, фольклор, фольклоризм, модерні форми.

Багатоміжкові традиційні надбання українського народу разом із його професійними досягненнями становлять ядро сучасної національної української культури. Вона є базовою для всіх українців. Водночас відзначається зростаюча соціально-культурна диференціація сучасного суспільства, його субкультуризація. В Україні субкультури тільки-но починають привертати увагу вчених. Саме поняття "субкультура" трактується неоднозначно. Притримуюся визначення "субкультури" як "системи цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи, яка відрізняється від пануючої, загальної в суспільстві культури, хоча й пов'язана з нею"¹.

Важливою складовою суспільства є молодіжна субкультура, яку є підстави розглядати, як "функціональну систему високого рівня складності і невизначеності", як поєднання досить різних груп, доволі виразно ієрархізованих. На особливу увагу заслуговує такий субкультурний феномен як студентська субкультура, яка "поєднує вікові характеристики другого періоду юності, синтез субкультур основних соціальних груп суспільства в особі вихідців із них і нові їх соціокультурні ознаки як специфічної соціальної групи"². Студентська субкультура належить до традиційних утворень, що формувалися і розвиваються у тісному зв'язку з етнокультурою, вносячи в неї свої елементи.

Напрацювання українських учених щодо молодіжної, зокрема студентської субкультури, стосуються здебільшого вивчення її в діахронічному зрізі та переважно в аспекті специфіки її мовлення³; культурно-історичної ролі в суспільстві⁴. Дослідженням молодіжних співтовариств у сучасному їх функціонуванні з акцентом на усних традиціях активно зайнялися росіяни⁵. Методами росіян у вивченні міських субкультур та їх фольклору ("постфольклору"⁶) з урахуванням українського фактичного матеріалу послуговуються деякі вітчизняні дослідники, передусім Марія Маєрчик, Наталія Лисюк, Павло Салига⁷. Мотивацією такого запозичення досвіду є схожість розвитку сучасних субкультур в Росії та Україні через тривале минуле перебування в єдиних радянських умовах та через глобалізаційні процеси, які не знають державних кордонів. Водночас переважно не враховуються історичні особливості формування української студентської субкультури, що накладають відбиток і на її сучасну ментальність.

Безсумнівною є потреба вивчення сучасного студентського середовища у контексті продуктивної взаємодії з українською етнокультурою. Упродовж 2003 – 2007 рр. автор цих рядків досліджувала "Український фольклор сучасного студентського середовища", охопивши спеціальними польовими обстеженнями вищі навчальні заклади Львова, Києва, Чернівців, Рівного та інших міст України. Основні результати цих досліджень уже викладені у низці публікацій⁸. Вони є свідченням актуальності зазначеної проблеми, її перспективності для ширших фольклористичних, етнологічних, соціолінгвістичних досліджень.

Історично, українське студентство порівняно з відповідним середовищем інших народів Європи, було більше задіяне до громадських обов'язків, виконувало вагому суспільно-культурну місіонерську роль⁹. Поняття "академічної свободи" порівняно зі звиклим трактуванням німців як схильності "до пісні, вина і жінки"¹⁰ в українському контексті набуло ширшого змісту: не

обмежуватися тільки навчальними студіями та розвагами, а залучатися до національно-громадських справ, творити українську молодіжну культуру.

Оскільки впродовж віків найбільшим каменем спотикання щодо збереження і розвитку культурної традиції, загалом етнічної ідентифікації українців було мовне питання, то відповідно прогресивне студентство, у першу чергу, спрямовувало свою діяльність на культивування рідної мови, відповідно рідного фольклору і літератури. З цих пов'язані популярні серед українського студентства ідеї народництва, потреба вивчення традиційного села як колиски української мови, духовності.

Сьогодні ці культурницькі завдання не втратили актуальності. Тому, крім основного загалу вже космополітизованого студентства, в Україні зберігається його національно-елітний прошарок, що свідомо чи інтуїтивно культивує українську мову та народні традиції і фольклор. На це вказує сучасне існування культурницьких студентських товариств, братств у більшості вищих шкіл України.

Отже, студентське середовище в Україні не цілком аналогічне російському. Тут, як і загалом в нашому суспільстві, маємо розшарованість за мовним фактором. В умовах білінгвізму мова стає каталізатором етнічної своєрідності, культури, відіграє націєзахисний характер¹¹. Українська мова відображає збереження та розвиток етнотрадицій; російська – стирання етнічної своєрідності, чужорідну культурну експансію внаслідок історичної русифікації та сучасної глобалізації. Відповідно у фольклорі студентського середовища маємо такі виразні його складові: "етнотрадиційну" (україномовну) і "сучасну, транснаціональну (глобальну), власне студентську" (переважно російськомовну, рідше – україномовну).

Як і українська мова, традиційний фольклор в сучасній культурі переважно ідентифікується із національною свідомістю, патріотизмом, демократизмом, державництвом (т.зв. "українськістю"). Простежується порівняно з іншими країнами високий рівень фольклоризму: у зацікавленні та опануванні українцями фольклором, звичаями, народним мистецтвом¹². Живчиком сучасних фольклорних процесів є студентське середовище.

Серед традиційного фольклору у студентській субкультурі майже цілковито переважають пісні та драматично-ігрові дійства. Особливо помітне місце займає репертуар, що супроводжує зимовий цикл українських святкувань. На сьогодні цей цикл є базовим у народному календарі та свідомості українців великою мірою завдяки добре збереженій збалансованості християнської та етнічної (хліборобської) традиції, що мають сакральний зміст. Активно відроджуються колядки, щедрівки, церковні коляди, вертепи в селах і містах України. Жанр колядки збагачується сучасними професійно-композиторськими новотворами.

Особливо слід відзначити роль студентства у традиції вертепів. Взагалі вертепна драма в Україні виникла і поширилася передусім завдяки творчості спудеїв, "мандрівних дяків" від кінця XVII століття. Через вертепи зі студентської субкультури до загальнонаціонального фольклору завжди входили модерні для того чи іншого часу елементи, зокрема мовно-стилістичні. Наприклад, Г.Галаган, характеризуючи запис вертепу з 1770 р., зауважив, що його "пісні і вірші просякнуті схоластичним характером академії того часу", мовою "різних віршів, промов, надгробних надписів епохи між С.Яворським і Сковородою"¹³. Студенти є найактивнішими творцями політичних вертепів, які викристалізувалися як жанровий різновид у XX ст., набувши особливого розвитку в його останні десятиліття. У наш час вертепи є одним з наймобільніших традиційних жанрів гумористичного і сатиричного реагування на зміни в суспільстві. У сучасних вертепах спостерігаємо характерні мовні тенденції молодіжно-студентського середовища. Наприклад, засилля іншомовної лексики у новітніх контекстах: "сенсація – ексклюзивна інформація", "пліз", "шара", "піарити" тощо. Грубі прояви ненормативної лексики укладені в уста негативних персонажів, що висловлюються мовою історичних поневолювачів України (напр., "кримінально-блатний" Ірод говорить: "Ну шо в натуре, допригалісь? Я вам рага повиламиваю" тощо).

Студентський вертеп відзначається сміливим експериментуванням щодо актуалізації персонажів. Так, замість жида прислужницею Ірода виступає "попзірка" Верка Сердючка чи секретарка, замість воїнів – "менти", замість смерті – "маленький хлопчик з яйцем". Останній з'являється в "помаранчевих" вертепах¹⁴: створений шляхом поєднання традиційного (маленький хлопчик-віншувальник) та нового (яйце – зброя¹⁵) у фольклорі.

До зимового циклу належать популярні зараз серед молоді, особливо студентської, традиційні *дівочі ворожіння* на пророкування шлюбу, що відбуваються в ніч на св. Андрія (13 грудня). У них твердо зберігається синкретизм рухового, вербального і предметно-символічного текстів, що сукупно виражають зв'язок із первісними уявленнями предків, водночас простежуються й новітні доповнення¹⁶. Характер новацій пов'язаний із заміною традиційних сільських елементів доступними в умовах міста засобами, зокрема використанням письмових зображень (у ворожіннях, бешкетуваннях), із посиленням розважальної функції, створенням нових поетичних текстів, стилізованих як фольклорні, залученням досвіду літературної класики, сценічними формами проведення. Андріївські вечорниці у таких новітніх формах поширюються й поза межі студентської субкультури, набувають загальнонаціональних фольклорних рис.

Деякі дійства студентської молоді є чистими формами фольклоризму (штучного розучування для театралізованих постановок). Увага до таких форм особливо проявляється в етнографічних секціях студентських братств та інших культурницьких об'єднаннях студентів у всіх регіонах України. Наприклад, учасники "Спудейського братства" Національного університету Києво-Могилянська з великим успіхом популяризують серед студентів свого закладу та серед киян купальську містерію. Їхні спроби відтворити автентичні "Гуцульське" та "Наддніпрянське" весілля викликали зацікавлення серед широких студентських кіл¹⁷. Сприятливим фактором для засвоєння студентських форм фольклоризму є їх проведення в місцях з потужною етнотрадиційною енергетикою (як-от, Музеях народної архітектури під відкритим небом тощо). Розучуючи автентичні звичаї і фольклор, студенти духовно збагачуються, водночас, продовжують життя традицій у модерних формах. Цементуючим чинником збереження обрядового фольклору у студентському середовищі ХХІ ст. є його синкретична єдність із невербальним контекстом (танець, гра, маска, костюм, шлюбна магія тощо), суголосна з молодіжними зацікавленнями та формами розваг.

Характерністю сучасної української студентської субкультури є посилена увага до *пісень національно-визвольної тематики* (змістом, закличними інтонаціями, переважно маршовим ритмом вони відображають збройний шлях боротьби з поневолювачами України). До цього поліжанрового пласту пісень належать давніші *станові пісні* (*козацькі, рекрутські*), і особливо новітні - *стрілецькі та повстанські*. Низка пісень часів УПА зазнає сучасних модифікацій, переважно у прикінцевих доповненнях, спрямованих на пафосні узагальнення патріотично-виховного змісту. Наприклад, пісня "Вже вечір вечоріє", загальновідома в середовищі УПА та розповсюджена на західноукраїнських землях¹⁸, належить до найпопулярніших повстанських пісень студентства. Цьому посприяла сучасна версія виконання твору молодіжно-культовим рок-гуртом "Плач Єремії". Ідеї нескореності повстанців, їхнього невмирущого героїзму та жертвності розгорнуті в динамічному сюжеті про запеклий бій із "москалями", поранення юного повстанця-кулеметника та продовження його справи молодю дівчиною-санітаркою. Традиційну кінцівку пісні:

*А ворог атакує, в останній момент –
Наново заграв вже затихлий кулемет.*

сучасна молодь доповнила патріотичним узагальненням заклично-агітаційного звучання:

*Хто любить Україну, український народ,
Той піде у повстанці без жодних перешкод*¹⁹.

У новотворах дедалі відчутніше простежується переосмислення повстанської традиції як ґрунту для збудження національної пам'яті, духовного прозріння, патріотичного виховання сучасної молоді²⁰. Так у пісні "Не сумуй, дитино, що немає тата" основна ідея - спадкоємність поколінь повстанців. Найвища точка експресії твору зосереджена в материнських словах, звернених до синочка - із благословенням його на майбутню жертвність:

*Виростаю, мій сину, будь міцний, як криця.
Виростеш, – скажу я, – де лежить рушниця,
Де лежать набої, де лежить граната.
Не сумуй же, сину, що немає тата*²¹.

Пісенність національно-визвольної тематики особливо резонансно звучить у репертуарі студентства східного регіону України, де ідентифікується з національно-патріотичним радикалізмом, виконує консолідуючу функцію серед елітних кіл національно свідомої молоді.

Тепер звернемо увагу на випадки засвоєння народом власне студентських форм фольклору. До таких форм належать, зокрема, переспіви студентської тематики на мелодії і тексти відомих народних та популярних пісень. Наприклад, одним з відомих у Львові є студентський переспів "Як з Ходорова до Львова ми в поїзді стояли" (на мелодію та з використанням деяких структурних елементів стрілецької пісні "Як з Бережан до Кадри січовики манджали") про скрутне становище студентів, помножене свавіллям гітлерівських окупантів. Цей переспів, у свій час помічений Ф. Колессою²², побутує і до сьогодні.

У студентській субкультурі особливе місце займають віршовані монострофи, "заповіді", гасла, жартівливі розшифрування аббревіатур. Ці жанри побутують як усно, так і письмово (у вигляді графіті на партах, стінах; записах у спеціальних студентських альбомах, блокнотах, стінгазетах, іншій пресі, сайтах Інтернету). Схожі форми письмового побутування простежуються у школярів, солдат строкової служби; поширюються і в усному народному мовленні.

Сміховий ефект у цих фольклорних формах часто досягається шляхом контамінації відомої, традиційної частини тексту з несподіваним (профаним) доповненням, заміни одних слів іншими ("таутосемантичні перетворення словосполучень"²³). Напр.: *"Знання – це сила, яка веде в могилу"*; *"Вік живи, вік учись, і дурно здохнеш"*; *"Слова – не горобець, зловлять – вилетиш"* тощо.

У студентських "заповідях" за традиційну основу слугують вислови, стилістичні кліше з церковної книжності. Зазначимо, що її жартівливо-фривольні інтерпретації, навіть сюжетів та висловлювань з Біблії, тягнуться у традиціях українського студентства ще з XVII століття. У "заповідях" у бурлескній формі висвітлюються "правила" ледачого студента (*"Не восхрпі на лекції, да би не разбудить ближнього твого"* (вар. *"Не буді, да не будім будеш"*); перифразовуються "глибокі сентенції" (*"І був день, і настане ніч. І настане сесія. І живі позаздрять мертвим"*) тощо.

Характерними суто для українського національно-патріотичного середовища, передусім студентського, є влучні вислови - рецепції історичного минулого (тема "старшого брата") або сучасної суспільної дійсності в Україні (*"Дякую тобі, Боже, що я не москаль"*; *"Українці – сильна нація, нам до дури радіація"*²⁴). За участю студентської творчості, а потім за її аналогією, у період Майданного фольклору²⁵, було створено й поширено безліч гасел політичного характеру (*"Зека – на нари! – Тоді підем на пари!"*²⁶; *"Зека – за ґрати, а потім – ґрати, ґрати!"*²⁷).

Як народна опозиція до засилля незрозумілих аббревіатур на вівісках різних наукових та навчальних закладів у містах СРСР виникли *жартівливі розшифрування аббревіатур*. "Загадкова недосагнність важко відтворюваних літерних позначок на фасадних вказівниках інститутів і проектних бюро постійно збуджували увагу, провокуючи міфотворчість"²⁸. Сучасні відповідні тексти відображають іронічну самооцінку, фривольну налаштованість студентів. Наприклад: ФСНСТ (факультет соціальних наук і соціальних технологій) – *"Файні студенти навчаються саме тут"*; ФГН (факультет гуманітарних наук) – *"Фігня"* і т.д.

Одне з пріоритетних місць у сучасній творчості займає анекдот. Це надзвичайно продуктивний і поліфункціональний, особливий вид сучасної вербальної культури. Він як компонент масової культури відзначається соціальною "поліцентричністю" з високою проникністю поза межі породжуваних його соціумів. Із лав вищих навчальних шкіл поширилися в народі цикли анекдотів про студента, зокрема про його вічне відчуття голоду, винахідливість, фривольність, дотепність тощо²⁹. Водночас студенти є активними носіями політичних, "еротичних", "блатних", дитячих, військових та інших тематичних циклів анекдотів, що поширені серед українців переважно як модерні варіанти старих народних сюжетів та мотивів.

Очевидним є процес фольклорних взаємовпливів української етнокультури зі студентською субкультурою, унаслідок чого етнокультура набуває сучасних форм і змісту, а студентська субкультура зберігає українську ідентичність.

- ¹ Культурологія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації / За заг. ред. В.М.Пічі. – Львів, 2003. – С. 228.
- ² Там само. – С. 153.
- ³ Дзендзелівський Й. Український бурсацько-семінарський жаргон середини XIX ст. // Українське і слов'янське мовознавство – Львів, 1996. – С. 353 – 359; Горбач О. Арго українських школярів і студентів // Наукові записки УВУ. – Мюнхен, 1996. – С. 3 – 55; Могилинець О. Із спостережень над лексикою студентського мовлення // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. – Вип. 6. – Ужгород, 2002. – С. 52 – 55 тощо.
- ⁴ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX – XX ст. – Львів, 2001. (Там подано найповнішу бібліографію історичних і дотичних до теми праць).
- ⁵ Рожанский Ф.И. Сленг хиппи: Материалы к словарю. – СПб.; Париж, 1992; Щепанская Т.Б. Молодежные сообщества // Современный городской фольклор / Под ред С. Неклюдова. – М., 2003. – С. 34 – 85; Шумов К.Э. Студенческие традиции // Там же. – С. 165 – 179 та ін.
- ⁶ Термін "постфольклор" на означення сучасних усних стереотипних текстів уперше ввів С.Неклюдов. Див.: Неклюдов С.Н. После фольклора // Живая старина. – 1995. – № 1. – С. 2 – 4.
- ⁷ Маерчик М. Есть ли культура в субкультуре // Зеркало недели. – № 10 (538); Маерчик М. Архаические парадигмы в поведенческих нормах субкультур современного города. Текст хиппи // Тагильский вестник: Уральская провинция в культурном пространстве XX века (историко-краеведческий альманах). – Нижний Тагил, 2004. – С. 134 – 142; Лисюк Н.А. Міфологія міської оселі // Народознавство. – 2007. – № 74. – С. 2 – 8; Салига П. Студентські стереотипні достовірні наративи (за матеріалами оповідок студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів м. Києва). Магістерська робота // Архів кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- ⁸ Харчишин О. Вертепна драма в сучасному студентському середовищі (традиційні і нові риси) // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 6. – С. 65 – 71; Її ж: Традиційні народні звичаї і фольклор у студентському середовищі (зимовообрядовий цикл) // Народознавчі Зошити. – 2005. – № 5 – 6. – С. 523 – 531; Пісні повстанської тематики в сучасному молодіжно-студентському репертуарі: традиційне і нове // Визвольний шлях. – 2006. – № 11. – С. 70 – 77; Народна драма та її елементи у студентському побутуванні (збереженість і розвиток етнотрадицій) // Нове життя старих традицій (традиційна українська культура в сучасному мистецтві і побуті) / За ред. проф. Віктора Давидюка. – Луцьк, 2007. – С. 229 – 238.
- ⁹ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX – XX ст. – Львів, 2003. – С. 5.
- ¹⁰ Редько Ю. Libertas academica // Студентський шлях. – 1931. – № 3 – 4. – С. 54 – 57.
- ¹¹ Див.: Радевич-Винницький Я. Двомовність як проблема української етнолінгвістики // Українська культура: з нових досліджень. Збірник наукових статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-річчя. – Львів, 2007. – С. 126.
- ¹² Культурологія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації / За заг. ред. В.М.Пічі. – Львів, 2003. – С. 150.
- ¹³ Галаган Г. Малорусский вертеп // Киевская старина. – 1882. – Т. IV. – С. 9.
- ¹⁴ Хвиля "помаранчевих" вертепів прокотилася на початку 2005 р., творчо відображаючи народні настрої та тогочасний український політикум за "гарячими" слідами Помаранчевої революції.
- ¹⁵ Детальніше про цей образ див.: Дубинянський М. Тисяча потішок помаранчевої революції: Політичні сатири / Перекл. з рос. М.Нога. – К., 2005. – С. 12 – 14.
- ¹⁶ Ця теза об'рунтована на широкому польовому матеріалі у статті О.Харчишин "Традиційні народні звичаї і фольклор у студентському середовищі (зимовообрядовий цикл)" (Народознавчі Зошити. – 2005. – № 5 – 6. – С. 523 – 526).
- ¹⁷ Як правильно женитися по-наддніпрянськи // Майдан Могиланка. Справжній могилянський самвидав. – № 51. – 15 вересня 2004. – С. 3.
- ¹⁸ Пісні УПА / Зібрав і зредагував З.Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 25. – Львів, 1996 – 1997. – С. 296, 453.
- ¹⁹ При ватрі. Пластовий співаник. - Мюнхен, 1999. – С. 36.
- ²⁰ Харчишин О. Пісні повстанської тематики в сучасному молодіжно-студентському репертуарі: традиційне і нове // Визвольний шлях. – 2006. – № 11. – С. 70 – 77.
- ²¹ Збірник пісень Студентського братства Львівської політехніки. – Львів, 2000. – С. 9.

- ²² Фольклор Вітчизняної війни // Зібрав та опублікував акад. Ф.Колесса. - Львів, 1945. – С. 28 – 29.
- ²³ Клубк П.А. "Языковые игры" и малые жанры фольклора // Современный городской фольклор / Под ред. С.Неклюдова и др. – М., 2003. – С. 654.
- ²⁴ Напис на парті НаУКМА (корп. 1, 220 ауд.) // Особистий архів автора.
- ²⁵ Лысюк Н. "Майданный фольклор": жанровый состав, функции, способы распространения // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – УАПРЯЛ; КНУ им. Т.Шевченко. – 2005. – № 5. – С. 50 – 63.
- ²⁶ Гасло уперше прозвучало під час маніфестації студентської молоді у Львові 21.11. 2004.
- ²⁷ Первісно - надпис на дверях Львівського музучилища. Вислів поширився як гасло на Майдані незалежності у Києві під час Помаранчевої революції в кінці листопада 2004 р.).
- ²⁸ Синдаловский Н. Петербург в фольклоре. – СПб., 1999. – С. 65.
- ²⁹ Вік учись: Студентський гумор / Зібрав та упор. Б.Скоморовський. – К., 1979. – 71 с.; Комп'ютерні приколи. – Ужгород, 2006. – С. 8 – 18 та ін.

На основе специальных полевых фольклористических исследований доказано, что студенческая субкультура в Украине находится в тесном взаимодействии с базисной этнокультурой, между ними происходит процесс взаимообогащения.

Ключевые слова: этнокультура, традиция, студенческая среда, субкультура, фольклор, фольклоризм, современные формы.

According to the special folklore investigation it is proved that modern student's subculture in Ukraine is in the close interaction with the basic ethnoculture, and the process of mutual enrichment is observed between them.

Key words: ethnoculture, tradition, student's socium, subculture, folklore, folklorism, modern forms.